

Asırların Alacakaranlığında Bir Dünya: Cahiliye Dönemi Arabistanı'nın Derin Anatomisi ve Vahyin Şafağı

1. Giriş: Tarihin Kırılma Noktasında İnsanlık Durumu

Altıncı yüzyılın sonlarına doğru dünya, kadim medeniyetlerin yorgun düştüğü, insanlığın manevi ve maddi bir tükenişin eşiğine geldiği kaotik bir zaman diliminden geçiyordu. Tarihçilerin "Geç Antik Çağ" olarak adlandırdığı bu dönem, sadece kronolojik bir geçiş evresi değil, aynı zamanda eski dünya düzeninin çatırdadığı, imparatorlukların devasa gövdelerinin kendi ağırlıkları altında ezildiği ve insan ruhunun derin bir anlam arayışıyla kıvrandığı bir "fetret" devridir. Bu rapor, İslam'ın doğuşundan hemen önceki dünyayı, sadece siyasi sınırların ve askeri hareketlerin soğuk diliyle değil; dönemin atmosferini, çölün yakıcı sıcağını, sarayların boğucu ihtişamını ve insanın varoluşsal sancılarını hissettiren derinlikli bir anlatımla ele almaktadır.

Arabistan Yarımadası, bu devasa karmaşanın ortasında, görünüşte medeniyetin kıyısında unutulmuş bir coğrafya gibi dursa da, aslında yaklaşmakta olan fırtınanın merkeziydi. Kuzeyde Bizans ve Sasani imparatorluklarının bitmek bilmeyen savaşları, güneyde kadim Yemen medeniyetinin çöküşü ve Hicaz'ın kurak vadilerinde filizlenen yeni bir ticari ve dini düzen, tarihin akışını değiştirecek olaylar zincirini hazırlıyordu. Bu çalışma, "Cahiliye" olarak adlandırılan dönemi, bilgisizliğin karanlığı olarak değil; şiddetin, asabiyetin, şiirin, cömertliğin ve vahşetin iç içe geçtiği karmaşık bir sosyo-psikolojik durum olarak inceleyecektir. Amacımız, dinleyicinin ve okuyucunun zihninde o dönemin sokaklarını, çadırlarını ve ruh halini canlandırmak; Mekke'nin tozlu yollarından Tizpon'un lüks saraylarına, Ukaz panayırının gürültüsünden Hira dağının sessizliğine uzanan geniş bir panoramayı akademik titizlikle sunmaktır.

2. Devlerin Savaşı ve Küresel Tükeniş: Bizans ve Sasani İmparatorlukları

2.1. İki Gözlü Dünyanın Körleşmesi ve Büyük Savaş (602-628)

Dönemin Arap şairleri ve tarihçileri, dünyayı "iki göz" olarak nitelendirilen iki süper gücün hakimiyet alanı olarak görürlerdi: Doğu Roma (Bizans) ve Sasani İmparatorluğu. Ancak 6. yüzyılın sonu ve 7. yüzyılın başı, bu iki gözün birbirini kör etmeye çalıştığı amansız bir mücadeleye sahne oldu. 602 yılında başlayan ve 628 yılına kadar süren Bizans-Sasani Savaşı, Antik Çağ'ın son ve en yıkıcı çatışması olarak tarihe geçti. Bu savaş, sıradan bir sınır çatışması değil, teolojik ve ideolojik bir kıyamet savaşıydı.

Sasani İmparatoru II. Hüsrev (Perviz), dedelerinin Ahameniş İmparatorluğu sınırlarına ulaşma hayaliyle Bizans topraklarına saldırdı. Sasani orduları, 602'den 622'ye kadar önlenemez bir yükselişle Suriye'yi, Filistin'i, Mısır'ı ve Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirdi. Hatta Ege Denizi'ndeki adalar bile Pers hakimiyetine girdi. Bu ilerleyişin en travmatik noktası, 614 yılında Kudüs'ün düşmesi ve Hristiyan dünyasının en kutsal emaneti olan "Gerçek Haç"ın (True Cross) Tizpon'a kaçırılmasıydı. Bu olay, Bizans halkı üzerinde derin bir teolojik şok yarattı; Tanrı'nın desteğini kaybettiklerine dair inanç, imparatorluğun moralini çöktü.

Öte yandan Bizans İmparatorluğu, sadece dış düşmanlarla değil, içten içe kemiren bir felaketle, veba ile boğuşuyordu. "Justinianus Vebası" olarak bilinen ve 541 yılında Mısır'ın Pelusium limanından yayılan bu salgın, 6. yüzyıl boyunca dalgalar halinde imparatorluğu vurdu. Prokopius gibi dönemin tarihçileri, Konstantinopolis'te günde on bin kişinin öldüğünü, cesetlerin gömülecek yer bulunamadığı için sokaklarda yığıldığını dehşetle anlatır. Veba, sadece nüfusu kırmakla kalmadı; tarımsal üretimi durdurdu, vergi gelirlerini çökertti ve orduya asker alımını imkansız hale getirdi. Şehirlerin nüfusu azalırken, hayatta kalanlar kıyamet beklentisi içinde manastırlara kapanıyor veya ahlaki bir çöküntü içinde sefahate dalıyordu. İmparator Herakleios tahta çıktığında, karşısında hazinesi boşalmış, ordusu dağılmış ve topraklarının yarısı işgal edilmiş bir enkaz buldu.

2.2. Tizpon'un İhtişamı ve "Bahar-ı Kisra"nın Yanılsaması

Savaşın diğer tarafında, Sasani başkenti Tizpon (Medain), zenginliğin ve gücün zirvesini temsil ediyordu. Şehri süsleyen "Eyvan-ı Kisra" (Kisra'nın Sarayı), dönemin mimari harikasıydı. Ancak bu sarayın asıl hazinesi, kışlık kabul salonunun zeminini kaplayan efsanevi halı, "Bahar-ı Kisra" (Hüsrev'in Baharı) idi. Yaklaşık 60 arşın (27 metre x 27 metre) boyutlarındaki bu devasa sanat eseri, kışın kasvetli günlerinde Kral'a ebedi bir baharı yaşatmak için tasarlanmıştı.

Tarihçi Taberi ve diğer kaynakların aktardığına göre, bu halı bir dokuma şaheserinden öte, bir mücevher deniziydi. Zemin, toprağı simgeleyen altın ipliklerle dokunmuştu. Nehirler berrak kristallerle, çiçekler ve meyveler ise binlerce yakut, zümrüt, inci ve safirle işlenmişti. Halının kenarları, yeşil tarlaları simgeleyen zümrütlerle çevriliydi. İpek yapraklar ve gümüşten çiçekler, kralın ayakları altına serilen suni bir cennetti. Bu halı, Sasani şahının doğaya, zamana ve mevsimlere hükmetme iddiasının, yani tanrı-kral vizyonunun somutlaşmış haliydi.

Ancak bu göz kamaştırıcı lüks, imparatorluğun içindeki derin çürümeyi gizliyordu. Zerdüşt rahipleri (Mobedler) ve askeri aristokrasi, katı bir kast sistemiyle halkı eziyordu. Köylüler toprağı bağı köleler haline gelmiş, savaşların finansmanı için ağır vergiler altında inliyordu. Sosyal adalet mekanizması çökmüş, halk ile yönetim arasındaki bağı kopmuştu. İslam orduları 637 yılında Medain'e girdiğinde, bu efsanevi halı ganimet olarak alınacak, Halife Ömer (r.a.) tarafından Müslümanlar arasında eşit şekilde paylaştırılmak üzere kesilecekti. Bir zamanlar kralların üzerinde yürüdüğü mücevher bahçesi, adaletin kılıcıyla parçalara ayrılacaktı. Bu, sadece bir ganimet paylaşımı değil, insan emeğini ve zenginliğini bir kişinin ayağına seren sistemin, herkesin hakkını gözetken yeni bir adalet anlayışıyla yıkılışının sembolüydü.

3. Kayıp Cennetin Yasından Çölün Bağına: Arabistan'da Demografik Kırılma

3.1. Marib Seddi'nin Yıkılışı ve "Seyl'ül-Arim" Travması

Kuzeyde imparatorluklar savaşırken, Güney Arabistan (Yemen), binlerce yıllık bir medeniyetin dramatik çöküşünü yaşıyordu. Antik dünyanın "Arabia Felix" (Mutlu Arabistan) olarak adlandırdığı Yemen, refahını büyük ölçüde Marib Seddi'ne borçluydu. M.Ö. 8. yüzyıldan beri bölgeyi sulayan, çölün ortasında "İki Cennet" (Cenneteyn) olarak anılan bereketli bahçeleri yaratan bu muazzam mühendislik harikası, 6. yüzyılın ikinci yarısında (yaklaşık 558-575 yılları arasında) nihai olarak yıkıldı.

Bu olay, sadece bir barajın çökmesi değil, bir medeniyetin sonuydu. Kur'an-ı Kerim'de Sebe Suresi'nde "Seyl'ül-Arim" (Arim Seli) olarak anlatılan bu felaket, Yemen'in sosyo-ekonomik yapısını yerle bir etti. Arkeolojik veriler ve efsaneler, felaketin gelişini dramatik detaylarla anlatır. Efsaneye göre, Tarife

adında bir kâhin kadın, barajın temellerini kemiren dev fareleri görmüş ve yaklaşan felaketi haber vermişti. Ancak siyasi istikrarsızlık ve ekonomik ihmal, gerekli onarımların yapılmasını engellemişti.

Barajın yıkılmasıyla birlikte verimli topraklar (üzüm bağları, hurma bahçeleri, buğday tarlaları) bataklığa ve çorak arazilere dönüştü. "Cennet" kaybolmuştu. Bu durum, Arap tarihinin en büyük göç dalgalarından biri olan "Teşattüt"ü (Dağılma) tetikledi. Yerleşik Yemen kabileleri (Kahtaniler), hayatta kalabilmek için kuzeye doğru, çölün derinliklerine ve imparatorluk sınırlarına aktı. Bu göç, Arabistan'ın siyasi haritasını yeniden çizdi:

- **Gassaniler:** Bizans sınırına yerleşerek Hristiyanlaştılar ve Bizans'ın tampon devleti oldular.
- **Lahmiler:** Irak sınırına (Hire) yerleşerek Sasanilerin vasalı oldular ve Arap kültürünün İran etkisiyle sentezlendiği bir medeniyet kurdular.
- **Evs ve Hazreç:** Yesrib (Medine) vahasındaki Yahudi kabilelerin yanına yerleşerek, ileride İslam tarihini şekillendirecek olan demografik yapıyı oluşturdular.

Bu büyük göç, Arap kolektif bilinçaltında derin bir "kayıp cennet" travması ve yurtsuzluk hissi yarattı. Çölde hayatta kalma mücadelesi, onların karakterini sertleştirdi, kabile bağlarını (asabiyet) güçlendirdi ve şiirlerine yansıyan o derin melankolinin (hüzün) temelini attı.

3.2. Çölün Psikolojisi: Asabiyet, Onur ve Kan

Yemen'in yeşil vadilerinden Necd'in kavurucu çöllere savrulan Araplar için hayat artık sürekli bir mücadeleydi. Çöl, affetmeyen bir öğretmendi. Su kaynaklarının kıtlığı, otlakların azlığı ve sert iklim koşulları, "birey" olmayı imkansız kılıyor; insanı hayatta kalmak için "kabile"ye sığınmaya zorluyordu.

Bu zorunluluk, "Asabiyet" (klan dayanışması) kavramını en üstün değer haline getirdi. Asabiyet, "kardeşin zalim de olsa mazlum da olsa ona yardım et" prensibine dayanan, koşulsuz bir bağlılıktı. Birey, kabilenin bir uzvuydu; onun onuru kabilenin onuru, onun suçu kabilenin suçuuydu. Bu yapı, merkezi bir devlet otoritesinin ve yazılı hukukun olmadığı bir ortamda, "kisas" korkusuyla işleyen ilkel bir adalet sistemi (Sa'r - Kan Davası) doğurdu. Bir kişiye yapılan saldırı, tüm kabileye yapılmış sayılır ve intikam alınmadıkça kabilenin onuru (Irz) temizlenmiş sayılmazdı. Şairlerin "Bize yapılanı misliyle ödetiriz, kanımızı yerde komayız" temalı şiirleri, bu psikolojinin en net yansımasıydı.

Ancak bu sistem, toplumu sürekli bir şiddet sarmalında tutuyordu. Basit bir anlaşmazlık, on yıllar süren savaflara dönüşebiliyordu. Barış (Selam), arzulanan ama nadiren ulaşılan bir idealdi. Çöl insanı, cömertliğiyle (mürüvvet) malını saçarken, asabiyetiyle kan dökmekten çekinmeyen tezatlarla dolu bir ruh haline sahipti. Misafiri için son devesini kesen adam ile, kabilesinin onuru için çocukları yetim bırakan savaşçı, aynı kişiydi.

4. Kılıç ve Sözün Dansı: Eyyamü'l-Arab ve Şiirin Gücü

4.1. Kanla Yazılan Tarih: Besus ve Dahis Savaşları

Cahiliye döneminin "Eyyamü'l-Arab" (Arapların Günleri/Savaşları) olarak bilinen çatışmaları, asabiyetin toplumu nasıl bir yok oluşa sürüklediğinin en acı kanıtlarıdır. Bu savaşlar genellikle toprak veya hakimiyet için değil, incir çekirdeğini doldurmayacak sebeplerle, gurur ve onur meseleleri yüzünden çıkardı.

- **Besus Savaşı (494-534):** Yaklaşık kırk yıl süren bu savaş, Bekr ve Tağlib kabileleri (amca çocukları) arasında, bir dişi deve yüzünden patlak verdi. "Serab" adındaki bir deve, Tağlib lideri Küleyb'in koruluğuna girip otlayınca, Küleyb öfkeyle deveyi okla vurup memelerini yaraladı. Devenin sahibi olan yaşlı Besus kadının feryadı üzerine, yeğeni Cessas, Küleyb'i öldürdü.¹⁵ Küleyb'in kardeşi, şair ve savaşçı Mühelhil (Zeyr Salim), "Devenin memesinden süt yerine kan sağılmadıkça ve Küleyb'in ayakkabısının bağına karşılık Bekr kabilesinin tüm soyluları öldürülmedikçe durmayacağım" diyerek korkunç bir intikam yemini etti. Kırk yıl boyunca kardeş kabileler birbirini kırdı. Nesiller boyu süren bu savaş, Arap hafızasında "Besus savaşından daha uğursuz" deyimiyle yer etti ve intikamın yıkıcılığının simgesi oldu.
- **Dahis ve Gabra Savaşı (568-609):** Abs ve Zübyan kabileleri arasında çıkan bu savaşın sebebi ise at yarışıydı. Abs lideri Kays'ın atı Dahis ile Zübyan lideri Huzeyfe'nin atı Gabra arasındaki yarışta, Zübyanlıların hile yaparak Dahis'in önünü kesmesi, yarım yüzyıla yakın sürecek bir savaş tetikledi. Bu savaş, dönemin ünlü şövalyesi Antara bin Şeddad'ın da kahramanlıklarına sahne oldu. Ancak sonuçta her iki taraf da tükendi, yüzlerce genç öldü ve geriye sadece şiirlere konu olan acılar kaldı. Bu savaşlar, merkezi bir otoriteye ve insan hayatını kutsal sayan bir inanca duyulan ihtiyacı haykırıyordu.

4.2. Arapların Divanı ve Medyası: Şiir

Okuma yazma oranının çok düşük olduğu bu toplumda, sözlü kültür ve hafıza olağanüstü bir seviyeye ulaşmıştı. Şiir, sadece edebi bir zevk değil; kabilenin arşivi, gazetesi, propaganda aracı ve tarih kitabıydı. "Şiir Arapların divanıdır" sözü, bu hayati işlevi özetler. Bir kabilede yetenekli bir şairin çıkması, bir kahramanın doğumu veya kısrağın doğurması kadar büyük bir kutlama sebebiydi. Çünkü şair, kabilenin şerefini korur, düşmanları hicveder (yerer) ve kahramanlıkları ölümsüzleştirirdi.

Ukaz panayırında düzenlenen şiir yarışmaları, kültürel bir olimpiyat niteliğindeydi. En beğenilen şiirlerin (kaside) Mısır ketenine veya deriye altın suyuyla yazılarak Kabe'nin duvarına asıldığı rivayet edilen "Muallakat-ı Seb'a" (Yedi Askı), Arap belagatinin zirvesiydi. Bu şiirler, klasik bir formata sahipti: Genellikle terk edilmiş bir sevgili yurdunun (atılal) önünde durup ağlama (necip/nasib) ile başlar, ardından zorlu bir çöl yolculuğunun (rahil) ve binek hayvanının (deve veya at) detaylı tasviri gelir, son olarak da şairin kendisini veya kabilesini övmesiyle (fahr) biterdi.

4.3. İmru'l-Kays: Çölün Yaralı Prensi

Muallaka şairlerinin en ünlüsü ve "Şairlerin Emiri" kabul edilen İmru'l-Kays, trajik hayatıyla dönemin ruhunu yansıtır. Kinde kralı Hucr'un oğlu olan İmru'l-Kays, şiire ve sefahate düşkünlüğü yüzünden babası tarafından reddedilmiş ve çölde serseri bir hayat yaşamaya başlamıştı. Ancak babasının suikasta uğradığı haberi geldiğinde, o meşhur sözünü söyledi: "Babam beni küçükken zayı etti, büyüdüğümde ise bana kanını yükledi. Bugün şarap, yarın emir (savaş)!".

İmru'l-Kays'ın şiirleri, doğayı ve insan duygularını benzersiz bir güçle tasvir eder. Muallakasındaki fırtına tasviri, çölün vahşetini hissettirir: "O fırtına ki, büyük ağaçları kökünden söküp tepesi üstü yere çaldı... Yırtıcı hayvanları çamur ve kumla örttü, sanki onlar soğanın kök yumruları gibi boğulup gittiler". Aşkı anlatırken kullandığı, "Duralım da ağlayalım sevgilinin ve konağının anısına..." (Kıfa nebki) dizesi, yüzyıllarca şairlerin taklit edeceği bir geleneği başlatmıştır. İntikamı için Bizans İmparatoru Justinianus'a kadar gidip yardım istediği, ancak dönüşte Ankara yakınlarında (muhtemelen İmparatorun gönderdiği zehirli bir kaftanla) öldüğü rivayet edilir. Onun hayatı, tutku, intikam, iktidar hırsı ve kaderin cilveleri arasında sıkışmış Arap ruhunun bir portresidir.

4.4. Antara bin Şeddad: Kara Şövalyenin Aşkı ve Öfkesi

Bir diğer efsanevi figür, "Arap kargaları"ndan (Ağribetu'l-Arab) biri olan Antara bin Şeddad'dır. Babası Abs kabilesinden bir soylu, annesi ise Habeşli bir cariyeye olan Zebibe idi. Siyahi rengi ve köle statüsü nedeniyle babası tarafından reddedilen Antara, kabilenin develerini gütmekle görevlendirilmişti. Ancak o, içinde yanan savaşçı ruhu ve kuzeni Abla'ya duyduğu imkansız aşkla büyüdü.

Kabile başka bir kabilenin baskınına uğrayıp zor durumda kaldığında, babası ondan savaşmasını istedi. Antara'nın cevabı, toplumsal adaletsizliğe bir tokat gibiydi: "Köle saldırmayı bilmez, o ancak süt sağmayı ve efendisine hizmet etmeyi bilir." Babasının çaresizce, "Saldır ey Antara, sen hürsün!" diye bağırması üzerine savaşa giren Antara, gösterdiği kahramanlıkla kabilesini kurtardı ve özgürlüğünü kazandı.

Antara'nın şiirleri, savaşın vahşeti ile aşkın zarafetini iç içe işler. Savaş meydanında, kılıçların parıltısında sevgilisinin gülüşünü hatırlar: "Savaşın toz dumanı içinde, mızraklar kuyu halatları gibi bedenime dolanırken ben seni andım / Mızraklar kanımdan içmek için bana uzanırken, ben onları öpmek istedim, çünkü onlar senin parıldayan dudaklarını andırıyordu". Antara, ırkçılığın ve soy üstünlüğünün (neseb) hakim olduğu bir toplumda, insanın değerinin renginde değil, karakterinde (mürüvvet) ve eylemlerinde olduğunu kanıtlayan bir figür olarak halk hikayelerinde (Siret-i Antara) ölümsüzleşmiştir.

5. Mekke: Çölün Kalbindeki Ticaret Cumhuriyeti ve Hums Sistemi

5.1. Mekke ve Kureyş'in Vizyonu

Hicaz'ın kurak, "ekin bitmeyen bir vadisinde" (Vadi-i Gayr-i Zi Zer) kurulan Mekke, coğrafi dezavantajları sebebiyle, şehrin hayatta kalabilmesi için dışa dönük bir strateji izlemesini zorunlu kılmış, Kureyş kabilesinin vizyoner liderliği sayesinde Arabistan'ın tartışmasız merkezi haline gelmişti. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) atası Kusay bin Kilab, dağınık Kureyş kollarını birleştirmiş, Kabe'nin bakımını (Sidane), hacılara su (Sikaye) ve yemek (Rifade) verme görevlerini düzenlemiş ve "Darun Nedve" (Meclis) adında, kabile reislerinin toplanıp kararlar aldığı bir şehir senatosu kurmuştu.

Mekke ticaretinin belkemiği, Hz. Muhammed'in büyük dedesi Haşim bin Abdülmenaf tarafından kurumsallaştırılan "İlaf" anlaşmalarıdır. Kelime anlamı olarak "alıştırmak, ısındırmak, güven sağlamak" manalarına gelen İlaf, Kureyş tacirlerine o dönemde savaş ve kaosun hüküm sürdüğü topraklarda benzersiz bir dokunulmazlık sağlamıştır. Haşim ve kardeşleri (Abdüşşems, Muttalib ve Nevfel), Arap Yarımadası'nı çevreleyen dört büyük güçle ticaret ve saldırmazlık paktları imzalamışlardır.

Bu anlaşmaların stratejik dağılımı şu şekildedir:

- **Haşim bin Abdülmenaf:** Kuzeyde Bizans İmparatorluğu (Suriye/Şam) ve Gassani Krallığı ile anlaşarak, Kureyş kervanlarının Roma topraklarında vergisiz veya düşük vergili ticaret yapmasını, ayrıca Bizans İmparatoru'ndan (Kayser) özel bir ferman alarak güvence sağlamıştır.
- **Abdüşşems:** Habeşistan (Etiyopya) Necasisi ile anlaşarak Kızıldeniz ticaretini ve Afrika boynuzundan gelen malların akışını güvenceye almıştır.
- **Nevfel:** Doğuda Sasani İmparatorluğu (Irak/İran) ve Hire Krallığı ile anlaşarak, İpek Yolu'nun güney kanadından gelen malların Mekke üzerinden akışını sağlamıştır.

- **Muttalib:** Güneyde Yemen kralları ve kabileleri ile anlaşarak, Hint Okyanusu'ndan gelen baharat ve lüks tüketim mallarının Arap Yarımadası'na girişini organize etmiştir.

Bu dört kardeş, "Ashab-ı İlafl" (İlafl Sahipleri) olarak anılmış ve kurdukları bu sistem, Kuran-ı Kerim'de Kureyş Suresi'nde "Kureyş'in güven ve barış antlaşmaları (ilafl) için, kış ve yaz yolculuklarında onları (güvenliğe) alıstırdığı için" ifadeleriyle tescillenmiştir. "Rihletü's-Şita" (Kış Seferi) Yemen'e, "Rihletü's-Sayf" (Yaz Seferi) ise Şam ve Anadolu içlerine (Ankara'ya kadar uzanan rivayetler mevcuttur) yapıldı. Bu seferler, Mekke'yi dönemin uluslararası ticaret borsası haline getirmişti.

Sefer Adı	Mevsim	İstikamet	Temel Ürünleri	İhraç	Temel İthal Ürünleri
Rihletü's-Şita	Kış	Yemen, Habeşistan	Deri, Hayvancılık Ürünleri	Gümüş,	Baharat, Çin İpeği, Hint Kılıçları, Parfüm
Rihletü's-Sayf	Yaz	Şam (Bizans), Gazze, Irak	Baharat, Yemen Kumaşları, Deri		Tahıl, Zeytinyağı, Silah, Şarap, Lüks Dokumalar

5.2. Çin ve Türkler Hakkında Bilgi Akışı: Efsane ve Gerçeklik Arasında

Mekkeliler, fiziksel olarak Çin'e veya Orta Asya steplerine seyahat etmeseler de, kurdukları bu "İlafl" ağı sayesinde bu uzak medeniyetler hakkında şaşırtıcı bir farkındalığa sahiptiler. Ticaret yolları sadece emtia değil, aynı zamanda hikayeler, haberler ve kültürel imgeler taşıyordu.

5.2.1. "Sin" (Çin) Algısı ve Uzaklığın Sembolizmi

İslam öncesi ve erken İslami dönemde Çin ("es-Sin"), Arap zihninde "ulaşılabilir dünyanın sonu" ve "zenginliğin kaynağı" olarak kodlanmıştı. Hz. Peygamber'e atfedilen (ve sıhhati muhaddislerce tartışılabilir) da kültürel hafızayı yansıtan) "İlim Çin'de de olsa onu alınız" sözü, Çin'in o dönemde bilgi, zanaat ve medeniyetin zirvesi olarak görüldüğünün kanıtıdır.

Mekke pazarlarında satılan Çin kökenli ipekler, porselenler (daha sonraki dönemlerde artmakla birlikte) ve misk, "Çin" isminin kaliteyle özdeşleşmesini sağlamıştır. Arapça ve Farsça kaynaklarda Çin için kullanılan "Tamğaç" (Tabgaç) veya "Fagfur" (İmparator/Tanrının Oğlu) gibi terimler, bu bilgilerin Sasaniler aracılığıyla Arapçaya geçtiğini göstermektedir. "Hikmet üç şeyin üzerine inmiştir: Çinlinin eli (zanaat), Frank'ın beyni ve Arab'ın dili" şeklindeki kadim atasözü, Mekkelilerin Çin'i "üretimdeki ustalıkları" ile tanıdıklarını ve onlara saygı duyduklarını gösterir. Bu saygı, doğrudan temastan ziyade, İpek Yolu üzerinden gelen malların kalitesi ve Sasani tüccarlarının anlattığı "Acaibü'l-Mahlukat" (Yaratılışın Harikaları) türü abartılı seyahatnamelerle şekillenmiştir.

5.2.2. Şiirlerdeki "Türk" İmgesi ve Sasani Etkisi

Cahiliye Arapları, Türkleri (Etrak) genellikle Sasani İmparatorluğu ile olan askeri ilişkiler ve savaşlar bağlamında tanıyorlardı. Bizans-Sasani savaşları, Mekke ekonomisini doğrudan etkilediği için, bu savaşlarda yer alan unsurlar Mekkeliler tarafından yakından takip edilirdi. Sasanilerin kuzeydoğu

sınırındaki Türk kabileleri (Göktürkler, Akhunlar) ile olan mücadeleleri, Hira ve Gassani sarayları üzerinden şiir ve haber olarak Arap Yarımadası'na ulaşırdı.

İslam öncesi dönemin ünlü şairlerinden İmru'ul-Kays ve Nabiga ez-Zübyani'nin şiirlerinde, dönemin askeri teşhizatını veya savaşçıları betimlerken dolaylı da olsa "Türk" veya Orta Asya kökenli unsurlara atıflar bulunur. Örneğin, Nabiga, hükümdarları överken onların ordularının gücünü ve uzak diyarlara olan nüfuzunu anlatır. Daha sonraki dönemlerde Fars edebiyatının etkisiyle Arap şiirine de giren "Türk gibi ok atmak" veya "çekik gözlü güzel" imgeleri, bu erken temasların kültürel tortularıdır. "Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayın" hadisi, bu askeri gücün ve savaşçılık yeteneğinin (ki bu dönemde Türkler henüz Müslüman olmamıştı ve Orta Asya'da hakim güçtü) Arap toplumu tarafından bilindiğini ve çekinildiğini gösterir.

5.3. Ukaz Panayırı: Küresel Pazar ve Kültür Şöleni

Mekke'nin gücünü pekiştiren en önemli unsurlardan biri de, Taif yakınlarında kurulan Ukaz Panayırı'ydı. Zilkade ayında 20 gün süren bu panayır, sadece bir pazar yeri değil, Arabistan'ın kalbinin attığı yerd. Burada Yemen'den gelen kokular (ud, misk, amber), Bahreyn'den gelen inciler, İran'dan gelen ipekler ve silahlar, Hindistan'dan gelen baharatlar satılırdı. Parfüm ticareti özellikle önemliydi; misk ve ud, statü göstergesiydi ve gramı servet değerindeydi. Kadınlar ve erkekler, güzel kokuyu soyluluğun bir işareti olarak görürlerdi.

Ukaz, aynı zamanda bir medya merkeziydi. Şairler en yeni şiirlerini burada okur, hatipler kalabalıklara seslenir, kabileler arası anlaşmazlıklar hakemler tarafından burada çözüldü. Araplar burada ortak bir dil (Kureyş lehçesi) ve ortak bir kültür geliştiriyordu. Bir haberin Ukaz'da duyulması, tüm Arabistan'da duyulması demektir.

Ukaz'da gerçekleşen bilgi akışı şu mekanizmalarla işlerdi:

- **Muallakat (Askı) Şiirleri:** Kabilelerin en iyi şairleri (İmru'ul-Kays, Tarafa, Antere vb.) en yeni kasidelerini burada okur, kazanan şiirler Kabe'nin duvarına asılırdı. Bu şiirler, kabilelerin zaferlerini, düşmanlarını ve güncel olayları içerdiği için bir tür "yıllık bülten" işlevi görürdü.
- **Hatipler ve Haberleşme:** Kuss bin Saide gibi ünlü hatipler, burada kalabalıklara hitap eder, dini ve siyasi uyarılarda bulunurlardı. Bizans veya Sasani sarayındaki bir taht değişikliği, Yemen'deki bir baraj çökmesi veya kabileler arası bir savaşın sonucu, Ukaz'da duyurulur ve buradan kervanlar aracılığıyla tüm yarımada yayılırdı.
- **Kureyş'in Enformasyon Tekeli:** Kureyş, Ukaz'ı kontrol ederek Arapça'nın standartlaşmasını (Kureyş lehçesi) ve haber akışının merkezileşmesini sağlamıştır. Rum Suresi'nde bahsedilen Bizanslıların Sasanilere yenilmesi ve ardından tekrar galip geleceği haberi, Mekke'de ve dolayısıyla Ukaz çevresinde büyük yankı uyandırmış, hatta Hz. Ebubekir ile müşrik Ubey bin Halef arasında bahislere konu olmuştur. Bu olay, Mekkelilerin uluslararası siyaseti ne kadar yakından, adeta bir futbol maçı gibi takip ettiklerini ve bu haberler üzerine "bahis" (kumar) oynayacak kadar olaya angaje olduklarını gösterir.

5.4. Hums Sistemi: Dinin Ticarileşmesi ve Çıplak Tavaf

Kureyş, ticari gücünü dini otoriteyle birleştirerek "Hums" (Dindarlar/Kahramanlar) adı verilen bir kast sistemi geliştirdi. Kendilerini "Allah'ın Ehli" (Ehlullah) ve Harem'in asıl sahipleri olarak gören Kureyşliler ve müttelikleri (Kinane, Huzaa), diğer Araplardan farklı olduklarını iddia ediyorlardı.

Hums mensupları, Hac sırasında Arafat'a (Harem sınırları dışına) çıkmazlar, Harem içinde kalırlardı. Ayrıca, Hac ritüelleri üzerinden büyük bir ekonomik sömürü çarkı kurmuşlardı. En çarpıcı uygulama,

tavaf kıyafetleri ile ilgiliydi. Kureyş, dışarıdan gelen hacıların "içinde günah işledikleri elbiselerle" Kabe'yi tavaf etmelerini yasaklamıştı. Hacılar, ya Kureyşlilerden (fahiş fiyatlarla) "temiz" elbise kiralamak ya da satın almak zorundaydı. Buna gücü yetmeyenler ise, Kabe'yi çıplak tavaf etmek zorundaydı. Erkekler gündüz, kadınlar ise geceleyin çıplak tavaf ederdi. Kaynaklar, çıplak tavaf eden bir kadının, "Bugün bedenimin bir kısmı veya hepsi görünecek, ama görüneni kimseye helal kılmıyorum" diyerek utancını haykırdığı beyitleri aktarır. Bu uygulama, Kureyş'in dini otoriteyi nasıl bir baskı ve rant aracına dönüştürdüğünü ve toplumun manevi değerlerinin nasıl yozlaştığını gösteren çarpıcı bir örnektir.

5.5. Adaletin Son Kalesi: Hıl'ul-Fudul (Erdemliler İttifakı)

Mekke'deki bu zulüm ve güç zehirlenmesi ortamında, toplumun vicdanının tamamen ölmediğini gösteren olaylar da yaşanıyordu. Yaklaşık 590'lı yıllarda, Yemenli Zübeyd kabilesinden bir tüccar, malını Mekke'nin ileri gelenlerinden As bin Vail'e (Amr bin As'ın babası) satmış ancak parasını alamamıştı. Tüccar, Kureyş'in kabilelerinden yardım istedi ancak hepsi As bin Vail'in gücünden çekinerek onu görmezden geldi. Çaresiz kalan tüccar, güneş doğarken Ebu Kubeys dağına çıktı ve yüksek sesle okuduğu bir şiirle Mekke'nin onuruna, mürüvvetine seslendi: "Ey Fihri ailesi! Malı elinden alınmış, evinden uzak, Mekke'nin ortasında zulme uğramış bir garibe yardım edecek kimse yok mu?".

Bu çığlık, Abdullah bin Cüda'nın evinde toplanan vicdanlı liderleri (Beni Haşim, Beni Zühre, Beni Teym) harekete geçirdi. Genç yaşta (20'lerinde) Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) de katıldığı bu toplantıda, Hacerü'l-Esved üzerine su döküp içerek yemin ettiler: "Deniz bir tüyü ıslattığı sürece, Hira ve Sebir dağları yerinde durduğu sürece, mazlumun hakkını zalimden alana kadar mazlumla bir olacağız." Bu "Erdemliler İttifakı" (Hıl'ul-Fudul), As bin Vail'e gidip tüccarın parasını zorla aldı. Bu olay, Cahiliye karanlığında parlayan bir adalet ışığıydı ve Peygamberimiz (s.a.v) nübüvvetten sonra bile bu ittifakı övgüyle anmış, "O yeminleşmede bulundum, benim için kızıl develerden daha değerlidir, İslam'da da çağırılsam icabet ederim" buyurmuştur.

6. Cahiliye Dönemi Aile Sosyolojisi: Evlilik ve Mirasın Ekonomi Politikası

İslam öncesi Arap toplumu, bireyin haklarını değil, kabilenin (klanın) bekasını ve askeri gücünü merkeze alan katı bir ataerkil (patriyarkal) yapıya sahipti. Bu yapı, aile hukukunu, evlilik biçimlerini ve mirasın dağılımını belirleyen temel faktördü.

6.1. "Nesep" Mühendisliği Olarak Evlilik Çeşitleri

Cahiliye döneminde "Nikah" (evlilik), homojen bir kurum değildi. Kabilelerin ihtiyaçlarına, sosyal statüye ve ekonomik çıkarlara göre şekillenen, kadını genellikle pasif bir özne veya "mübadele aracı" olarak konumlandıran çeşitli evlilik türleri mevcuttu.

- **Nikah-ı İstibda (Soylu Çocuk Arayışı / Öjenik Evlilik):** Dönemin zihniyetini en çarpıcı şekilde yansıtan bu uygulamada, bir koca, eşinin daha "asil", "cesur" veya "zeki" bir çocuk doğurmasını arzuladığında, onu geçici olarak bu özelliklere sahip başka bir erkeğe (örneğin ünlü bir şaire, şövalyeye veya kabile reisine) gönderirdi. Kadın hamile kaldığı anlaşılan kadar kocası ondan uzak durur, hamilelik kesinleşince evliliğe devam edilirdi. Doğan çocuk biyolojik babasına değil, kadının resmi kocasına nispet edilirdi. Bu, kabilenin "genetik kalitesini" artırma amaçlı ilkel bir öjenik uygulamaydı ve İslam tarafından "zina" sayılarak kesinlikle yasaklanmıştır.
- **Nikah-ı Şiğar (Takas Evliliği):** Mehir (başlık parası/evlilik hediyesi) ödemekten kaçınmak için geliştirilen bu modelde, iki veli, kızlarını veya velisi oldukları kadınları karşılıklı olarak birbirlerine verirdi. "Sen kızını/kardeşini bana ver, ben de benimkini sana vereyim, arada mehir olmasın" mantığı işlerdi. Bu, kadının ekonomik güvencesi olan mehri gasp ettiği ve kadını bir mal gibi takas ettiği için İslam tarafından yasaklanmıştır.

- **Nikah-ı Makt (Üvey Anne ile Evlilik):** Babası ölen bir erkeğin, babasının eşlerini (kendi öz annesi hariç) mirasın bir parçası gibi devralmasıydı. Erkek, babası öldüğünde üvey annesinin üzerine elbisesini atarak onun üzerindeki hakkını iddia edebilir, isterse onunla evlenir, isterse onu başkasıyla evlendirip mehrini alırdı. Kuran, Nisa Suresi 22. ayette "Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin" diyerek bu "iğrenç" (fahişe ve makta) geleneği kaldırmıştır.
- **Nikah-ı Mut'a (Sürelî Evlilik):** Belirli bir süre ve ücret karşılığında yapılan, süresi dolunca kendiliğinden sona eren geçici evlilik. Cahiliye'de ve savaş seferlerinde yaygın olan bu tür, İslam'ın ilk yıllarında bazı durumlarda tolere edilse de, Sünni fıkına göre Hayber Savaşı veya Mekke'nin Fethi sırasında kıyamete kadar yasaklanmıştır.
- **Beena Evliliği:** Daha nadir görülen ve muhtemelen anaerkil dönemlerden kalan bu türde, kadın kendi çadırına veya evine sahipti. Koca onu ziyaret ederdi ve kadın, çadırın kapısını kapatarak veya ters çevirerek istediği zaman boşanma hakkını kullanabilirdi. Bu, kadının göreceli özgürlüğüne sahip olduğu ender örneklerdendi.

6.2. "Kılıç Hakkı"na Dayalı Miras Hukuku

Cahiliye döneminde miras hukuku, duygusal bağlardan ziyade kabilenin savunma kapasitesini koruma pragmatizmine dayanıyordu. Temel kural şuydu: *"Mirası ancak ata binen, kılıç kuşanan, düşmanla savaşan ve ganimet getirenler hak eder."*

Bu askeri-ekonomik doktrinin yarattığı sosyal sonuçlar şunlardı:

- **Kadınların Mülksüzleştirilmesi:** Kadınlar savaşçı sınıfında sayılmadıkları için (istisnalar hariç) mirastan pay alamazlardı. Hatta yukarıda belirtildiği gibi, ölen kişinin terekesinin bir parçası olarak görülür ve erkek akrabalar tarafından miras alınırlardı. Bu, kadının ekonomik bağımsızlığını tamamen yok eden bir sistemdi.
- **Çocukların ve Yetimlerin Durumu:** Henüz silah taşıyacak yaşa gelmemiş erkek çocuklar da mirastan mahrum bırakılırdı. Ölen kişinin malları, yetişkin kardeşleri veya amcaları tarafından, "kabileyi koruyacak olan biziz" gerekçesiyle gasp edilirdi. Kuran'ın yetim malı yeme konusundaki şiddetli uyarıları, bu yaygın pratiğe bir tepkidir.
- **Evlatlık (Tebenni) Yoluyla Miras:** Kan bağı olmasa bile, bir kişi "Sen benim oğlumsun, ben sana mirasçıyım" dediğinde, bu evlatlık öz oğul statüsüne geçer ve mirasçı olurdu. Bu, kabileye dışarıdan savaşçı devşirmenin bir yoluydu.

İslam'ın Getirdiği Devrim:

İslam, Nisa Suresi ile bu yapıyı kökten değiştirerek mirası "savaşçılık" yeteneğinden ayırıp "kan bağı" ve "akrabalık" temeline oturtmuştur.

- Kadınlara (anne, eş, kız çocuk, kız kardeş) zorunlu ve elden alınamaz miras payları (ferâiz) tahsis edilmiştir.
- Evlatlık kurumunun hukuki sonuçları (mirasçılık ve soy bağı) Ahzab Suresi ile iptal edilmiştir. Hz. Muhammed'in azatlısı ve evlatlığı Zeyd bin Harise örneği, bu değişimin en somut sembolüdür. Hz. Peygamber'in, Zeyd'in boşadığı eşi Zeynep bint Cahş ile evlenmesi, evlatlığın öz oğul gibi olmadığı ve evlatlık eşinin "gelin" sayılamayacağı toplumsal ve hukuki ilanı olmuştur. Bu olay, kabile temelli soy kurgusunun yerine biyolojik ve hukuki gerçeği koymuştur.

7. Toplumsal Yaralar: Ve'd Geleneği ve Kadının Statüsü

7.1. Toprağa Gömülen Çiçekler: Kız Çocukları ve "Ve'd"

Cahiliye döneminin en karanlık ve yürek burkan yüzü, şüphesiz "Ve'd" yani kız çocuklarının diri diri gömülmesi geleneğidir. Ancak bu uygulama, popüler algının aksine tüm Araplara şamil bir adet değildi; daha çok Temim, Kays, Esed ve Huzeyfe gibi belirli kabilelerde ve özellikle kıtlık/savaş dönemlerinde görülürdü. Kinde gibi bazı kabilelerde ise bu uygulamaya hiç rastlanmamıştır.

Bu vahşetin arkasında iki temel korku yatıyordu:

- **İmlak (Fakir Düşme) Korkusu:** Kurak çöl koşullarında, savaşçı olmayan ve üretime doğrudan katkısı sınırlı görülen kız çocukları, aile bütçesine "fazla boğaz" olarak görülüyordu. Kur'an, "Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin" (İsra 31, Enam 151) ayetiyle doğrudan bu ekonomik gerekçeyi hedef almıştır.
- **Ar ve Namus Korkusu:** Kabile savaşlarında kızların esir düşüp cariye yapılması, bir baba ve kabile için "ölümden beter bir utanç" (İrz lekesi) sayılırdı. Temim kabilesi lideri Kays bin Asım'ın hikayesi bu durumu özetler: Bir savaşta kızı esir düşmüş, daha sonra kurtarılsa da kendisini esir alan adamı tercih etmişti. Bu olay üzerine onuru zedelenen Kays, bundan sonra doğacak tüm kızlarını gömmeye yemin etmişti. Müslüman olduğunda Peygamberimize gelerek, "Ben cahiliyede 12 (veya 8) kızımı diri diri gömdüm" itirafında bulunmuş, Peygamberimiz de ona kefareti olarak her biri için bir köle azat etmesini veya deve kurban etmesini emretmiştir.

Bu sahneler, dönemin şairleri tarafından bile nadiren, büyük bir hüznle anlatılmıştır. İshak bin Halef gibi bazı babaların, kızlarını gömmedikleri ama onların geleceğinden (kendisi öldükten sonra hor görülmelerinden) endişe ettikleri için "Keşke ben ölmeden önce o ölseydi" diye ağıt yaktıkları şiirler, babalık şefkati ile toplumsal baskı arasındaki korkunç sıkışmışlığı gösterir.

8. Zincire Vurulmuş Gölgeleler: Cahiliye Döneminde İnsan Pazarı

İslam öncesi Mekke (Cahiliye dönemi) toplumunu analiz ederken, kölelik kurumu sadece sosyal bir olgu değil, aynı zamanda şehrin ekonomisini ayakta tutan temel çarklardan biri olarak karşımıza çıkar. Mekke, tarıma elverişli olmayan bir coğrafyada, tamamen ticaret ve hizmet sektörüne dayalı bir "tüccar aristokrasisi" tarafından yönetiliyordu. Bu sistemin en alt basamağında ise, nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan ve hiçbir hukuki hakkı bulunmayan köleler yer alıyordu.

İşte İslam öncesi Mekke toplumunda kölelik kurumunun yapısı, kölelerin durumu ve sınıfsal ayrımlara dair detaylı bir inceleme:

8.1. Köleliğin Kaynakları: İnsanlar Nasıl Köleleşiyordu?

Mekke toplumunda hür bir bireyin köle statüsüne düşmesinin veya bir kölenin şehre getirilmesinin birkaç temel yolu vardı:

- **Savaş Esirleri:** Kabileler arası baskınlar (Gazve) ve savaşlar en büyük kaynaktı. Yenilen tarafın erkekleri, kadınları ve çocukları ganimet olarak görülür ve pazarlarda satılırdı.
- **Borç Köleliği:** Mekke, faiz ve tefeciliğin yaygın olduğu bir finans merkeziydi. Borcunu ödeyemeyen hür bir kişi, alacaklısının kölesi durumuna düşebilir veya çocuğunu borcuna karşılık köle olarak verebilirdi.
- **İnsan Kaçırma ve Ticaret:** Mekke, uluslararası ticaret yollarının kesişim noktasıydı. Etiyopya (Habeşistan), Bizans, İran ve Orta Afrika'dan getirilen insanlar, ünlü UkazPanayırı gibi

pazarlarda alınıp satılırdı. Bu nedenle Mekke'deki köle popülasyonu etnik olarak çok çeşitliydi; **Suheybi Rumi** (Bizans kökenli), **Selman-ı Farisi** (İran kökenli) ve **Bilal-i Habeşi** (Etiyopya kökenli) buna en net örneklerdir.

8.2. Kölelerin Hukuki Statüsü (veya Statüsüzlüğü)

Cahiliye hukukunda (ki bu yazılı olmayan örfi bir hukuktu), köle bir "insan" değil, bir "mal" (eşya) olarak kabul edilirdi.

- **Mülkiyet Hakkı:** Efendi, kölesi üzerinde mutlak hakimdi. Onu satabilir, kiralayabilir, hibe edebilir, miras bırakabilir hatta öldürebilirdi. Bir efendinin kendi kölesini öldürmesi genellikle cezai bir yaptırım gerektirmezdi; başkasının kölesini öldürmek ise "mala zarar verme" kapsamında değerlendirilir ve tazminat ödenirdi.
- **Sosyal Haklar:** Kölelerin evlenme hakkı efendinin iznine tabiydi. Doğan çocuklar da otomatik olarak efendinin mülkü sayılırdı.
- **Suç ve Ceza:** Bir köle suç işlediğinde cezası genellikle hür bir insana verilenden daha ağır olurdu. Ancak köleye karşı işlenen suçlarda kısas uygulanmaz, sadece mal bedeli ödenirdi.

8.3. Köleler Arasındaki Sınıfsal Ayrımlar

Tüm köleler aynı şartlar altında yaşamıyordu. Mekke toplumunda köleler yaptıkları işe ve yeteneklerine göre kategorize edilirdi:

- **Ev ve Hizmet Köleleri:** Mekke'nin zengin aristokratlarının evlerinde çalışan, yemek pişiren, temizlik yapan ve çocuklara bakan kölelerdi. Bunlar nispeten daha iyi şartlarda yaşasalar da tamamen efendilerinin insafına kalmışlardı.
- **İş ve Emek Köleleri:** En ağır şartlarda çalışan gruptu. Çobanlık yapanlar (ki Mekke çevresinde hayvancılık önemliydi), demircilik veya marangozluk gibi zanaat işlerinde çalıştırılanlar ve kervanlarda yük taşıyıcı olarak kullanılanlar bu gruptaydı. Efendileri genellikle bu kölelerden günlük veya aylık belirli bir kazanç getirmelerini ister, getirilen paranın fazlasını (eğer kalırsa) köleye bırakırlardı.
- **Kayneler (Şarkıcı Cariyeler):** Bu grup, kölelik sisteminin ilginç ve "elit" bir katmanıydı. **"Kayne"** (çoğulu Kıyan), özel eğitim almış, şarkı söyleyen, enstrüman çalan, şiirden anlayan ve meclislerde erkekleri eğlendiren cariyelerdi. Bu kadınlar çok yüksek fiyatlara alınıp satılır ve sahiplerine hem prestij hem de ciddi para kazandırırlardı. Abdullah bin Cuda gibi zenginlerin işlettiği ve bu cariyelerin bulunduğu eğlence evleri meşhurdu.

8.4. Velayet ve "Mevali" Sistemi

Bir köle azat edildiğinde (özgürlüğüne kavuştuğunda), bu durum onun tam anlamıyla "hür ve eşit" bir Kureyşli olduğu anlamına gelmiyordu. Kabile sisteminde hayatta kalmak için bir koruyucuya ihtiyaç vardı. Azat edilen köle, eski efendisiyle **"Vela"** (dostluk/himaye) bağı kurar ve **"Mevla"** (çoğulu Mevali) statüsüne geçerdi.

Bu statü, köleye bir kabile kimliği kazandırır da onları ikinci sınıf vatandaş yapmaktan kurtarmazdı. Siyasi kararlarda söz hakları yoktu ve Darü'n-Nedve'deki meclislere giremezlerdi. Bu durum, toplumda hürler ile köleler arasında sıkışmış bir ara sınıfın oluşmasına neden olmuştu.

8.5. Sosyo-Ekonomik Sonuçlar

Mekke'deki bu acımasız sistem, Kureyş liderlerinin "tatlı hayat" yaşamasını sağlıyordu. Angarya işlerin tamamı kölelerin sırtındaydı. Bu sayede Mekke'nin elitleri (Ebu Cehil, Ebu Süfyan, Velid bin Mugire gibi isimler) sadece siyasete, ticari diplomasiye ve şiire vakit ayırabiliyorlardı.

Kölelere yapılan muamele genellikle sertti. Özellikle efendisine itaat etmeyen veya kaçmaya çalışan kölelere kızgın kumlara yatırma, aç bırakma veya dağlama gibi işkenceler yapılması sıradan olaylardı. Ancak, kölenin ölümü sermaye kaybı anlamına geldiği için, tamamen yok etmek yerine "itaat ettirecek kadar" şiddet uygulanması ekonomik bir tercihti.

9. İnanç Dünyası: Putların Gölgesinde Hakikat Arayışı & Epistemolojik Kırılma: Batıl İnançlar, Şans ve Kader

Kabe, Hz. İbrahim ve İsmail'in inşa ettiği tevhid mabedi olmasına rağmen, zamanla putların istilasına uğramıştı. Bu sapmanın (yozlaşmanın) başlangıcı olarak, Huzaa lideri Amr bin Luhay gösterilir. Şam seyahatinde insanların putlara taptığını ve bunlardan yağmur dilediğini gören Amr, "Hubel" adındaki putu Mekke'ye getirmiş ve Kabe'nin içine dikmişti.

Hubel, Mekke panteonunun baş tanrısıydı. Kırmızı akikten (karnelyan) yapılmış, insan suretinde bir heykeldi. Sağ eli kırık ve Kureyş ona altından bir el takmıştı.

Kabe'nin çevresinde 360 put vardı. Her kabilenin, her ailenin bir putu vardı. Taif'te Lat, Nahle'de Uzza, Kudeyd'de Menat gibi dişi tanrıçalar, "Allah'ın kızları" (haşa) olarak görülür ve şefaatçi kabul edilirdi. Arapların bu inancı "ateizm" değil, "şirk" idi. Yani Yaratıcı bir Allah'a (Allah-u Teala) inanıyorlar, ancak "Biz onlara sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz" (Zümer 3) diyerek putları aracı kılıyorlardı.

Mekke toplumu, günlük hayatı yöneten, geleceği öngörmeye çalışan ve belirsizliği "şans" faktörüyle kontrol etmeyi amaçlayan karmaşık bir ritüel sistemine sahipti. İslam, bu uygulamaları sadece "hata" olarak değil, "pislik" (ric's) ve "şeytan işi" olarak tanımlayarak yasaklamıştır.

9.1. Ezlam (Fal Okları) ve Hubal Kültü

Kabe'nin içinde, Mekke'nin en büyük ve saygın putu olan **Hubal** bulunurdu. Kırmızı akikten yapılmış, sağ eli kopunca Kureyş tarafından altın bir el takılmış bu heykelin önünde, kaderi belirlemek için kullanılan yedi adet ok (kıdah/ezlam) dururdu. Bu ritüele "İstiksam bi'l-ezlam" (oklarla kısmet/pay arama) denirdi.

Her okun üzerinde bir hüküm yazılıydı:

- **"Sarih" (Saf):** Kişinin nesebinin temiz olduğunu veya niyetlendiği işin doğru olduğunu belirtirdi.
- **"Mulsag" (Yapışık/Yabancı):** Kişinin kabileye ait olmadığını veya işin yanlış olduğunu gösterirdi.
- Diğer oklar ise; diyet ödeme, evlilik, ölü gömme veya su arama gibi spesifik kararlar içindi.

Ritüelin İşleyişi: Bir kişi sefere çıkmak, evlenmek veya bir cinayet davasını çözmek istediğinde Hubal'ın önüne (veya kahine) gelir, 100 dirhem verir ve kurban keserdi. Kâhin (Sadine) okları karıştırıp çekerti. Çıkan sonuç "ilahi emir" kabul edilir ve tartışmasız uygulanırdı. Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib'in, Zemzem kuyusunu kazarken yaşadığı zorluklar üzerine "10 oğlum olursa birini kurban edeceğim" adrağı, işte bu oklarla çözülmüştür. Oklar Abdullah'a (Peygamber'in babası) çıkmış, ancak daha sonra Abdullah'ın yerine 100 deve kurban edilmesi yine oklarla belirlenmiştir.

İslam'ın Müdahalesi: Maide Suresi 3. ve 90. ayetler, "dikili taşlar (ensab) ve fal oklarıyla kısmet arama"yı kesinlikle yasaklamıştır. İslam, karar verme mekanizmasını "şans ve putlar" üzerinden alıp, rasyonel danışma (**İstişare**) ve manevi yöneliş (**İstihare**) kurumlarına devretmiştir. Mekke'nin fethinde Kabe'ye giren Hz. Peygamber, Hz. İbrahim ve İsmail'in ellerinde fal oklarıyla tasvir edildiği freskleri görünce, "Allah onları (ressamları) kahretsin! Onlar asla oklarla kısmet aramadılar" diyerek Tevhid inancının tarihsel sapmasını düzeltmiştir.

9.2. Nesi (Takvim Manipülasyonu)

Mekke aristokrasisi, ticari ve askeri çıkarlarını korumak için Ay takvimi üzerinde oynama yapardı. Buna **Nesi** (erteleme) denirdi. Haram ayların (savaşın yasak olduğu Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Recep) yerini değiştirmek veya Hac mevsimini daha serin ve ticarete uygun bir mevsime denk getirmek için takvime 13. bir ay eklerlerdi (Kabise yılı).

Bu manipülasyon, "Allah'ın koyduğu düzeni değiştirmek" olarak görülmüş ve Tevbe Suresi 37. ayetle "küfürde ileri gitmek" olarak nitelenip yasaklanmıştır. Veda Haccı'nda Hz. Peygamber, "Zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü şekline döndü" diyerek takvimi insan müdahalesinden arındırmış ve Hac ibadetini sabit, döngüsel ay takvimine bağlamıştır.

9.3. Hanifler: Çölün Yalnız Münzevileri

Bu yoğun putperestlik atmosferi içinde, fitratları bozulmamış, putlara tapmayı reddeden ve "Hanif" (İbrahim'in dini üzere olan) olarak bilinen bir avuç "hakikat arayıcısı" vardı. Onlar, toplumdan dışlanmayı, alay edilmeyi, hatta öldürülmeyi göze alarak tevhidi aradılar.

- **Zeyd bin Amr bin Nufeyl:** Hz. Ömer'in amcası olan Zeyd, Cahiliye'nin en trajik ve soylu figürlerinden biridir. Putlara kurban edilen hayvanların etini yemez, Kureyşlilere, "Koyunu Allah yarattı, gökten suyu O indirdi, yerden otu O bitirdi, siz ise onu Allah'tan başkası adına kesiyorsunuz!" diyerek meydan okurdu. Karısı Safiye ve amcası Hattab (Ömer'in babası) tarafından eziyet görür, Mekke'den sürülürdü. O da Hira dağına veya Kabe'nin gölgesine sığınır, "Ey Allah'ım! Sana nasıl ibadet edileceğini bilsem öyle ederdim, ama bilmiyorum" diyerek yüzünü toprağa sürerdi. Kız çocuklarının gömülmesine engel olur, "Onu öldürme, ben bakarım" diyerek babalarından alır, büyütürdü. Hakikati aramak için Şam'a, Musul'a, Cezire'ye kadar gitmiş; Belka'da bir rahipten "Sen İbrahim'in dinini arıyorsun, o ne Yahudilikte ne Hristiyanlıktadır. Ama senin memleketinden bir peygamber çıkmak üzeredir, dön ve onu bekle" cevabını almıştı. Mekke'ye dönerken, Lahmi kabileleri tarafından saldırıya uğrayıp öldürüldü. Son nefesinde, "Ey Allah'ım! Beni bu hayırdan (Peygamber'den) mahrum ettin, bari oğlum Said'i mahrum etme" diye dua etti. Oğlu Said bin Zeyd, ilk Müslümanlardan ve Cennetle müjdelenen on kişiden (Aşere-i Mübeşşere) biri oldu.
- **Kus bin Saide:** İyad kabilesinin hatibi Kus bin Saide, Ukaz panayırında kızıl bir devenin üzerine çıkarak yaptığı o muazzam hutbesiyle zihinlere kazınmıştır. Sözleri, bir şiir gibi akarken, aslında bir inanç manifestosuydu: "Ey İnsanlar! Geliniz, dinleyiniz, belleyiniz. Yaşayan ölür, ölen fena bulur... Gece karanlık, gündüz aydınlık, dağlar köklü, denizler dalgalı... Yemin ederim ki Allah'ın bir dini vardır ki şu anki dininizden daha sevimlidir... Gelmekte olan bir Peygamber vardır, gölgesi üzerinize düşmüştür". Peygamberimiz (s.a.v) yıllar sonra, "Kus bin Saide'yi Ukaz'da deve üzerinde konuşurken hatırlar gibiyim" demiş ve onun "tek başına bir ümmet olarak" diriltileceğini umduğunu belirtmiştir.
- **Selman-ı Farisi'nin Odysseysi:** İsfahan'ın Jay köyünde, Mecusi ateşinin hiç sönmediği bir tapınakta, zengin bir toprak sahibinin oğlu olan Selman, hakikat aşkıyla evini terk etti. Hristiyan oldu, kiliselerde hizmet etti, rahiplerden "Gelecek Peygamber'in alametlerini" (Hediye kabul eder,

sadaka yemez, iki küreği arasında nübüvvet mührü vardır, taşlık ve hurmalık bir yere hicret eder) öğrendi. Bu arayış uğruna köle tüccarlarının eline düştü, satıldı, el değiştirdi ve sonunda Medine'deki bir Yahudiye (Beni Kureyza) köle olarak satıldı. Yıllarca kölelik yaptıktan sonra, Peygamberimiz Medine'ye hicret ettiğinde O'nu buldu, alametleri test etti ve Müslüman oldu. Selman'ın hikayesi, hakikat arayışının coğrafya ve statü tanımayan evrensel çilesini simgeler.

11. Sonuç: Yeni Bir Çağın Eşiğinde

6.yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Arabistan ve dünya, "karanlığın en koyu olduğu anın, şafağa en yakın an olduğu" gerçeğini yaşıyordu.

- Siyasi olarak:** Bizans ve Sasani imparatorlukları birbirini tüketmiş, bölgede devasa bir güç boşluğu oluşmuştu. Dünya, yeni bir gücün yükselişine müsaitti.
- Sosyal olarak:** Arap toplumu, kabile asabiyeti, kan davaları ve ahlaki çöküntü (kız çocuklarının gömülmesi, zinanın yaygınlığı, içki ve kumar düşkünlüğü) içinde kendi kendini tüketiyordu. Ancak Hılful-Fudul gibi girişimler, toplumun derinliklerinde bir adalet özleminin hala canlı olduğunu gösteriyordu.
- Dini olarak:** Putperestlik insan ruhunu tatmin etmekten uzaktı. Zeyd bin Amr'ın yakarışları, Kus bin Saide'nin müjdeleri ve Selman'ın arayışı, insanlığın bir "Kurtarıcı" beklentisi içinde olduğunu haykırıyordu.

Mekke'nin kurak vadisinde, yetim doğmuş, çobanlık yapmış, "Emin" (Güvenilir) lakabıyla tanınan ve Hira mağarasında inzivaya çekilip bu gidişatı tefekkür eden bir adam vardı. Dünya, kurumuş bir toprak gibi rahmet yağmurunu bekliyordu. Ve o yağmur, çok yakında, Cebrail'in (a.s) getireceği "Oku!" emriyle başlayacak; Marib'in yıkılan setlerinden, Kisra'nın parçalanmış halısına, Ukaz'ın şairlerinden, diri gömülen kız çocuklarının sessiz çığlığına kadar her şeye cevap olacaktı. Cahiliye devri kapanıyor, Asr-ı Saadet'in şafağı söküyordu.

Tablo 1: İslam Öncesi Arabistan'da Güç Odakları ve Özellikleri

Güç Odağı	Siyasi Bağlılık	Din	Önemli Özellikler
Kureyş (Mekke)	Bağımsız (Şehir Devleti)	Putperest (Hums Sistemi)	Kabe muhafızlığı, Ticaret (Rihletü's-Şita ve's-Sayf), Hac organizasyonu, Dini ve ticari tekel.
Gassaniler	Bizans (Vasal)	Hristiyan (Monofizit)	Bizans'ın çöl sınırı koruyucuları, saray kültürü, şairleri (Nabiga gibi) himaye etme.
Lahmiler (Hire)	Sasani (Vasal)	Hristiyan (Nasturi) / Putperest	Edebiyat ve sanat merkezi, İran kültürünün Arapçaya geçiş kapısı, Kinde ile rekabet.
Yemen (Himyer)	Sasani/Habeş Nüfuzu	Yahudilik / Hristiyanlık	Marib Seddi mirası, tarım kültürü, Ebrehe'nin üssü, mimari gelişmişlik.
Kinde Krallığı	Bağımsız (Orta Arabistan)	Putperest / Karışık	"Kralların Krallığı", İmru'l-Kays'ın kabilesi, kısa ömürlü ilk Bedevi konfederasyonu.

Tablo 2: Cahiliye Dönemi Sosyal ve Dini Kavramlar Sözlüğü

Kavram	Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu
Asabiyet	Kabileye kayıtsız şartsız bağlılık. "Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et" prensibi. Sosyal dayanışmanın temeli ama adaletsizliğin kaynağı.
Mürüvvet	İdeal Arap erkeklik erdemi. Cesaret, cömertlik, sabır, misafire ikram, düşmana sertlik, sözünde durma.
Sa'r (Kan Davası)	Öldürülen akrabanın intikamını alma yükümlülüğü. Toplumsal dengeyi (korku yoluyla) sağlayan unsur, ancak şiddet döngüsünü besler.
Ve'd	Kız çocuklarını diri diri gömme. Fakirlik (imlak) veya ar/namus korkusuyla yapılan, belirli kabilelere (Temim, Kays) has uygulama.
Hums	Kureyş'in geliştirdiği "dini seçkinlik/kahramanlık". Hac ritüellerinde (Arafat'a çıkmama, kıyafet kısıtlaması) ayrıcalık ve ekonomik tekel.
Civar	Bir kabilenin veya güçlü bir kişinin koruması altına girme. Hukukun olmadığı yerde yabancılar ve zayıflar için hayati bir güvenlik kurumu.
Hanif	Hız. İbrahim'in dini üzere olan, putları reddeden, tevhidi arayan monoteist bireyler (Örn: Zeyd b. Amr).